

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Waar synoniem synoniem voor staat

Verhagen, Arie; Wouden, A. van der; Lenteren, L. van; Moerdijk, F.;
Santen, A. van; Tempelaars, R.

Citation

Verhagen, A., Wouden, A. van der, & Lenteren, L. van. (2007). Waar synoniem synoniem voor staat. In F. Moerdijk, A. van Santen, & R. Tempelaars (Eds.), *Leven met woorden. Opstellen aangeboden aan Piet van Sterkenburg bij zijn afscheid als directeur van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie en als hoogleraar Lexicologie aan de Universiteit Leiden* (pp. 445-455). Leiden: Instituut voor Nederlandse Lexicologie. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/14057>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/14057>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

LEVEN MET WOORDEN

Opstellen aangeboden aan Piet van Sterkenburg
bij zijn afscheid als directeur van het
Instituut voor Nederlandse Lexicologie en als
hoogleraar Lexicologie aan de Universiteit Leiden

ONDER REDACTIE VAN

Fons Moerdijk, Ariane van Santen en Rob Tempelaars

Uitgegeven voor het Instituut voor Nederlandse Lexicologie door
Uitgeverij Koninklijke Brill Leiden

Omslag ontwerp: Jules Guldemund Design
Zetwerk: Palm Produkties
Druk- en bindwerk: Drukkerij Wilco

© 2007. Het copyright berust bij de afzonderlijke auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, het zij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Waar *synoniem* synoniem voor staat

Arie Verhagen, Ton van der Wouden, Lars van Lenteren
(Universiteit Leiden, Opleiding Nederlands/LUCL)

1. Inleiding

Synonymie is een van de kernbegrippen van de lexicale semantiek. Onafhankelijk van ons antwoord op de klassieke vraag of echte synonymie in natuurlijke taal nu wel of niet bestaat, kunnen we betekenisgelijkheid uitdrukken met het zelfstandig naamwoord *synoniem* of met het gelijkkluidende bijvoeglijk naamwoord. In (1) geven we een niet uitputtende opsomming van enkele verschillende syntactische mogelijkheden:¹

- (1) Fiets en rijwiel zijn synoniem (aan elkaar).
- (2) Fiets is synoniem aan/met rijwiel.
- (3) Fiets is een synoniem van/voor rijwiel.

In alle gevallen is *synoniem* semantisch een tweeplaatsig symmetrisch predicaat (Lyons 1977: 154): als geldt dat A en B synoniem zijn, dan geldt ook dat B en A synoniem zijn. Deze eigenschap van symmetrie deelt *synoniem* met predicaten als *gelijk (aan)*, *familie (van)* en *even groot (als)*. De twee semantische argumenten kunnen syntactisch als twee aparte argumenten gerealiseerd worden (2-3), en ook in een gecoördineerde zelfstandignaamwoordgroep als onderwerp (1).²

Naast dit wetenschappelijk gebruik van de term *synoniem* kent het Nederlands tegenwoordig (zie hieronder) ook een aantal uitdrukkingen met *synoniem* die door ‘gewone’ taalgebruikers gebruikt worden om betekenis te conceptualiseren. Preciezer: er is een familie van zegswijzen – in moderne terminologie: ‘constructionele idiomen’ – waarvan het woord *synoniem* een

¹ Het empirisch onderzoek voor deze bijdrage is uitgevoerd door de derde auteur in het kader van een door de eerste twee auteurs in het najaar van 2005 geleide onderzoekswerkgroep ‘Constructiegrammatica’s’.

² Een laatste mogelijkheid is een meervoudig onderwerp, als in *die twee woorden zijn synoniem*. Deze constructie is echter onmogelijk bij het hier besproken niet-symmetrische gebruik van *synoniem*, dus die laten we buiten beschouwing.

vast bestanddeel is en die door sprekers van het Nederlands gebruikt worden om expliciet betekenisrelaties tussen andere uitdrukkingen aan de orde te stellen. Interessant genoeg hebben de twee argumenten van het predicaat hier niet dezelfde verwijzing. Een voorbeeld van wat we op het oog hebben is het volgende:

- (4) Google is een synoniem geworden voor de gemakken van het internet.

Dat we hier daadwerkelijk met een ander gebruik van *synoniem* te maken hebben, blijkt uit het feit dat deze constructie niet symmetrisch is: als (4) waar is, dan geldt beslist nog niet dat *de gemakken van het internet zijn synoniem geworden voor Google* ook waar is.

Volgens Van der Horst & Van der Horst (1999: 80-81) is het niet-symmetrische gebruik van *synoniem* van tamelijk recente datum, en is er in de woordenboeken nog niets over te vinden: het oudste voorbeeld dat zij geven dateert uit 1975 (NRC-H), en het is hieronder herhaald als (5):

- (5) 'De vakbeweging' is evenmin synoniem met de werknemers in elk bedrijf als de directie met bijvoorbeeld het VNO.

Kennelijk hebben de gebroeders Van der Horst nagelaten het onvolprezen WNT te raadplegen, want Deel XVI (bewerkt door J. Heinsius, verschenen in 1934) signaleert dit 'moderne' gebruik wel degelijk, en illustreert het met gevallen die soms bijna anderhalve eeuw ouder zijn dan (5). Bij de tweede, 'oneigenlijk' genoemde betekenis van het bijvoeglijk naamwoord *synoniem* staat namelijk onder meer:

Van verschillende zaken. Dezelfde waarde, beteekenis, bedoeling, uitwerking enz., hebbende. || Voor den handwerksman, voor den landbouwer enz. ..., voor allen hangt welvaart van ijver af en zijn geld en vlijt bijna synonym: waarom zoude het lot den letterkundigen gunstiger zijn? POTGIETER 1, 250. [*De Letterkundige Bentgenooten te Parijs* (1837)]

Anders dan Van der Horst & Van der Horst durven wij dus wel de stelling aan dat dit gebruik van *synoniem* een blijvertje is, wat het des te meer de moeite waard maakt om het aan een nadere analyse te onderwerpen. Verder is het wellicht typerend dat het WNT deze betekenis vermeldt bij het adjectief: ons materiaal bevat ook voorbeelden met substantivisch *synoniem*, zoals (4) hierboven.

In de volgende paragrafen onderzoeken we allereerst de variatie in de uitdrukingsmogelijkheden bij deze betekenis van *synoniem*. Een andere kwestie is, wat precies de verzameling conceptuele relaties is die met niet-letterlijk

synoniem worden aangeduid. Op deze twee vragen zullen we hier door middel van een corpusanalyse een antwoord proberen te geven.

2. Vormen van synoniem-constructies in dagbladen

2.1. Materiaal en aanpak

Het corpus dat we gebruikt hebben, is de krantenbank (onderdeel van LexisNexis Academic), die alle artikelen uit het *Algemeen Dagblad*, *NRC Handelsblad*, *Het Parool*, *Trouw* en *de Volkskrant* sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw bevat. Hieruit zijn alle voorkomens van het woord *synoniem* verzameld in de periode tussen 1 december 2003 en 1 december 2005. Uit de zo ontstane verzameling van 613 gevallen zijn de letterlijke gebruiksgevallen (veelal afkomstig uit omschrijvingen bij kruiswoordpuzzels) verwijderd; zo bleven er 467 niet-letterlijke gevallen over (waaronder ook ongeveer 50 twijfelgevallen). Dat is driekwart van alle gebruiksgevallen van *synoniem*, wat op zich al opmerkenswaardig is, en een aanwijzing dat we hier met een tamelijk stabiele wijze van gebruik te maken hebben. Het valt overigens niet te verwachten dat het letterlijke gebruik van *synoniem* helemaal zal verdwijnen: het is duidelijk dat ook dat een functie heeft, al is het maar in de vaktaal van lexicografen, wiskundigen en logici.

Met behulp van deze materiaalverzameling willen we ons om te beginnen richten op de vormelijke variatie van constructies met 'oneigenlijk' *synoniem*. Vragen die we willen proberen te beantwoorden zijn:

- 1) Hoe frequent zijn de hoofdvormen ('X V *synoniem* Prep Y' en 'X en Y V *synoniem*')?
- 2) Hoe vaak wordt *synoniem* duidelijk substantivisch gebruikt (dat wil zeggen met een lidwoord)? Worden daarbij ook bijvoeglijke bepalingen gebruikt, en zo ja, welke?
- 3) Welke werkwoorden komen er in elk van de hoofdvormen voor?
- 4) Welke voorzetsels komen er voor en hoe vaak? Zijn er min of meer vaste combinaties van werkwoorden met voorzetsels?

2.2. Resultaten

2.2.1. Hoofdvormen

Van de twee hoofdvormen is de gecoördineerde variant (als in (1a)) duidelijk in de minderheid: er zijn 20 gevallen van, d.i. 4,3% van het totaal. We vonden

slechts één geval van de subvariant met een wederkerig voornaamwoord in een voorzetselconstituent:³

(6) [het beeld ...] dat moslims en terreur ten dele synoniem zijn aan elkaar.

In geen enkel geval in deze subcategorie wordt bij *synoniem* een lidwoord gebruikt. Men zou wellicht geneigd zijn te denken dat het lidwoord ook logisch onmogelijk is, omdat het onderwerp noodzakelijk meervoudig van karakter is, maar dat klopt niet (vgl. Hoeksema 1988). Bij groepspredicaten (7) en inherent reflexieve predicaten (8) kan dat namelijk heel goed (voorbeelden van het internet):

(7) 1 popje en een mannetje vormen een stelletje en dat gaat allemaal hardstikke goed.

(8) Ook deze zomer zijn zon en televisie elkaars vijand.

En inderdaad vinden we in ons corpus ook een geval dat parallel is aan het voorbeeld in (8) en waarin *synoniem*, al is het maar op grond van de genitief van het wederkerig voornaamwoord, als substantivisch aangemerkt moet worden:

(9) Het Kaapverdische traditionele lied, de morna, en de zoete pijn van de saudade zijn min of meer elkaars synoniem.

Eén geval (de krantenkop *LPF en chaos weer synoniem*) bevat geen werkwoord, 14 van de 20 gevallen hebben een vorm van het koppelwerkwoord *zijn*; er zijn twee gevallen met *worden* en twee met *lijken* als hoofdwerkwoord, en eentje met *blijven*. Twee voorbeelden uit deze laatste groepjes zijn:

(10) Oranje en feest werden synoniem.

(11) Ooit leken mode en extravagantie synoniem.

Dit beeld geeft geen aanleiding om te denken dat er in deze constructie met de werkwoorden iets speciaals aan de hand zou zijn; het lijkt op het 'gewone' patroon voor koppelwerkwoorden. Daarom zullen we bij de analyse van het gebruik van de werkwoorden in eerste instantie geen onderscheid maken tussen de twee hoofdvormen, en vervolgens de resultaten pas confronteren met de hier vermelde gegevens, om na te gaan of er op een of meer punten misschien toch een specifieke correlatie is tussen werkwoorden en constructies.

³ Vergelijkbare constructies met (on)gelijk en equivalent laten ook zo'n wederkerig voorzetselcomplement toe: *Vrede betekent niet dat iedereen gelijk aan elkaar wordt* en *Sinds Albert Einstein weten we dat massa en energie equivalent aan elkaar zijn* (voorbeelden van het internet).

2.2.2 Substantivisch gebruik

Zoals te verwachten was, vormt ook het substantivisch gebruik een minderheid van de gevallen, maar in dit geval is die wel iets substantiëler: 67 gevallen (inclusief (9)), dat is 14% van het totaal. Er zijn zowel redelijke aantallen van bepaalde als van de onbepaalde gevallen: respectievelijk 23 en 43 (waarvan 10 in de ontkennende vorm *geen*). Een voorbeeld van elk:

- (12) Belliot [...] vond de voorstelling 'verrassend': een veelgebruikt synoniem voor 'ik vond d'r weinig an'.
- (13) Bloemetjesgordijnen en bloemetjesbehang waren decennialang het synoniem van truttigheid en bekrompenheid.
- (14) Google allang geen synoniem meer voor zoeken alleen.

Zoals blijkt uit (12) worden er af en toe ook voorbepalingen bij substantivisch *synoniem* gebruikt. Maar het gaat in totaal maar om drie gevallen (*het bondige, het levende, een veelgebruikt synoniem*).

In deze variant van de constructie vinden we alleen de voorzetsels *voor* (54x) en *van* (12x):

- (15) Een paar jaar terug was België bijna een synoniem van kindermisbruik.

Aan werkwoorden treffen we ook hier voornamelijk de koppelwerkwoorden *zijn* en *worden* aan (resp. 41 en 13, naast 1x *blijken*). Daarnaast zijn er ook een paar incidentele gevallen van gebruik als predicatieve toevoeging, namelijk met *beschouwen als*, *zien als*, *gelden als* en *verheffen tot*. De overige zeven gevallen zijn elliptisch, hetzij als bijstelling, hetzij als kop.

2.2.3 Voorzetsels, werkwoorden, constructies

Het meest gebruikte voorzetsel is *voor*. Daarnaast komen ook *met*, *aan* en *van* voor; we geven van elk van die drie hieronder nog een voorbeeld, nu met lidwoordloos *synoniem*.

- (16) Religie is synoniem met radicaal gedachtegoed.
- (17) Brussel is synoniem aan kantoorkolossen, waarin de bureaucratie welig tiert.
- (18) In de politieke praktijk is opportunisme synoniem van wendbaarheid en pragmatisme – kwaliteiten waarmee Schröder onmiskenbaar is behept.⁴

In tabel 1 geven we de voorzetsels weer (horizontaal) die we in het gebruikte

⁴ Dit is overigens het enige geval in het corpus waarbij *van* voorkomt bij 'adjectivisch' *synoniem*. Van de in totaal 14 gevallen (zie tabel 1) komen er 12 voor bij *synoniem* met lidwoord, en één bij *synoniem* als complement van *verheffen tot*.

corpus bij de onderhavige betekenis van *synoniem* hebben gevonden, van meest naar minst frequent; de laatste kolom betreft de in 3.2.1 besproken voorzetselloze variant. Verticaal staan de meest voorkomende werkwoorden, eveneens geordend naar aflopende frequentie.

	<i>voor</i>	<i>met</i>	<i>aan</i>	<i>van</i>	<i>geen</i>	totaal
<i>zijn</i>	114	81	58	9	14	276
<i>worden</i>	45	23	2	1	2	73
<i>staan</i>	45	4	5	0	0	54
<i>overige</i>	13	8	5	3	3	32
<i>ellips</i>	21	6	3	1	1	32
totaal	238	122	73	14	20	467

Tabel 1. Voorzetsels en werkwoorden in *synoniem*-constructies.

De laatste rij ('ellips') betreft voor het grootste deel als bijstelling gebruikte woordgroepen, zoals in (19), en verder sterk daarop lijkende elliptische predicatieve constructen, zoals in (20).

- (19) Grigny, een van de kansarme voorsteden ten zuiden van Parijs. Gelegen in Departement 91, een synoniem voor ellende en uitzichtloosheid.
- (20) Napels: synoniem voor een zwoele mediterrane nacht tussen de modieus geklede Napolitanen op de terrassen van [...].

De distributie van de voorzetsels is niet een gevolg van hun algemene frequentie, maar karakteristiek voor deze constructionele omgeving: in het algemeen is het voorzetsel *van* veel frequenter dan *voor*: van de vier genoemde voorzetsels vormt *van* in het geschreven deel van het Eindhovens Corpus ruim 47% (hier 3%), en *voor* een kleine 15% (hier maar liefst 53%).

We hebben al gezien dat de koppelwerkwoorden *zijn* en *worden* de meest frequente werkwoorden in de constructie zijn; daarnaast treden incidenteel ook andere koppelwerkwoorden op. De gevonden verhoudingen wijken niet af van het gebruik van koppelwerkwoorden in geschreven taal in het algemeen. De relatief hoge frequentie van het werkwoord *staan* (zie de tabel) is echter wel bijzonder: waar *staan* in schrijftaal bijna vijf keer zeldzamer is dan *worden*, wordt het in deze constructie even vaak gebruikt. Enkele voorbeelden (met verschillende voorzetsels):

- (21) Ahold staat inmiddels synoniem voor fraude en achterhouden van informatie.
- (22) Wandelen staat voor veel mensen synoniem met Pieterpad.
- (23) Het ooit baanbrekende *The Prodigy* staat inmiddels synoniem aan ouboligheid.

Staan is niet een algemeen bruikbaar koppelwerkwoord, maar er zijn wel vrij veel predicatieve verbindingen waarin het als ('vervangend') koppelwerkwoord functioneert (ANS 1124) (bv. *bekend staan (als oplichter)*, *verbaasd staan, in aanzien staan*), en daartoe behoren ook *gelijk staan aan/met* en *symbool staan voor*:

- (24) Kritiek op de bondscoach stond gelijk aan landverraad.
- (25) 'Kunnen spellen' stond ongeveer gelijk met 'een geleerde zijn'.
- (26) De kennismaking met Wistik, die een boekje wist met het antwoord op alle vragen, staat symbool voor de kinderlijke weetgierigheid.

Het zou best zo kunnen zijn dat de mogelijkheid van het gebruik van *synoniem* met *staan voor/met/aan* resultaat is van analogie met deze semantisch/pragmatisch verwante uitdrukkingen.⁵ Merk op dat ook *gelijk* in (24-25) geen letterlijke (symmetrische) gelijkheid aanduidt, maar eenzelfde soort eenzijdige implicatierelatie als onze *synoniem*-constructie. In het geval van *symbool staan voor* is de lexicale semantiek van *symbool* in overeenstemming met het gebruik van de hele frase: een symbolische relatie is immers inherent asymmetrisch.

Overigens heeft de variant van de *synoniem*-uitdrukking met *staan* enige bijzondere eigenschappen. Ten eerste valt op dat het werkwoord *staan* niet in de voorzetselloze variant (1) voorkomt: naast een zin als (10) vinden we geen gevallen als (10⁺), en zo'n geconstrueerd voorbeeld klinkt ook slecht.⁶

- (10⁺) *Oranje en feest stonden synoniem.

Evenmin kan *staan* in deze constructie gecombineerd worden met het voorzetsel *van*: (18⁺), parallel aan (18) hierboven, is uitgesloten:

- (18⁺) *In de politieke praktijk staat opportunisme synoniem van wendbaarheid en pragmatisme.

Verder wijkt de *verhouding* tussen de frequenties van de verschillende voorzetsels bij *staan* duidelijk af. Bij alle werkwoorden is *voor* het favoriete voorzetsel, maar bij de 'echte' koppelwerkwoorden is de gemiddelde frequentie

⁵ Mogelijk speelt de uitdrukking *staan voor* in de betekenis 'representeren', 'symboliseren' hierbij ook nog een rol.

⁶ Opvallend genoeg vinden we op het internet *gelijk* weer wel in deze variant van de constructie, maar in de (weinige) voorbeelden (zoals *Skull&Bones* en *vrijmetselaren staan aan elkaar gelijk qua ambitie om totale wereldheersers te zijn*. <www.janmarijnissen.nl>) lijkt het steeds om de symmetrische variant te gaan.

daarvan 45%⁷, terwijl voor 83% uitmaakt van de gevallen bij *staan*. Het feit dat de inherent asymmetrische uitdrukking *symbool staan voor* de krachtigste ‘bron’ voor *synoniem staan* is, zou hier wel eens verantwoordelijk voor kunnen zijn.

In de vierde plaats wordt *staan* niet met substantivisch *synoniem* gebruikt. Het geconstrueerde geval (21⁺) is evident geen goed Nederlands:

(21⁺) Wandelen staat voor veel mensen *een/*het synoniem met Pieterpad.

Deze beperking deelt *synoniem staan* met andere predicatieve gebruiksgeschiedenissen van *staan* (zie hierboven voor voorbeelden). De uitdrukking *synoniem staan* is dus wel een lid van de familie van *synoniem*-constructies, maar dan een speciaal lid, in die zin dat het niet alle eigenschappen van die familie ‘erft’ (voor dit begrip, zie o.a. Verhagen 2005 en andere, daar aangehaalde literatuur).

Het speciale karakter van de *staan*-variant komt ook tot uitdrukking in de semantiek. Terwijl de combinatie van een gewoon koppelwerkwoord met (een) *synoniem* nog steeds de letterlijke betekenis ‘betekent (min of meer) hetzelfde als’ kan hebben, heeft *synoniem staan* alleen maar de asymmetrische betekenis. Een zin als (2⁺) kun je niet gebruiken om uit te drukken dat de termen *fiets* en *rijwiel* dezelfde dingen (of verzamelingen) in de werkelijkheid benoemen.

(2⁺) *Fiets staat synoniem aan/met/voor rijwiel.

Hiemee hebben we een redelijk compleet beeld van de bouw van en verhouding tussen *synoniem*-constructies. In predicatief gebruik (met een koppelwerkwoord of als bijstelling) kan *synoniem* een asymmetrisch semantisch verband tussen twee termen aanduiden. De ene vorm is [X en Y ww *synoniem*], waarbij als werkwoord alleen ‘echte’ koppelwerkwoorden kunnen optreden. De andere vorm is [X ww (Det (AP)) *synoniem* Prep Y], waarbij als preposities *voor*, *met*, *aan* en *van* kunnen voorkomen. Een speciaal geval van de laatste vorm is [X *staan synoniem* Prep Y], waarbij als preposities *voor*, *met* en *aan* kunnen voorkomen; dit bijzondere patroon maakt, via *staan*, tevens deel uit van een andere, functioneel verwante familie van uitdrukkingen (*gelijk staan aan/met*, *symbool staan voor*).

⁷ Bij *zijn* (verreweg het frequentst) is het aandeel van *voor* 41%, bij *worden* 62%, bij de overige koppelwerkwoorden 41%.

3. Conceptuele relaties in *synoniem*-constructies

In een *synoniem*-constructie wordt een of ander pregnant conceptueel verband tussen twee termen aan de orde gesteld. Zoals duidelijk zal zijn geworden, kunnen de relaties die het gebruik van de *synoniem*-constructie rechtvaardigen van uiteenlopende aard zijn. In (27) en (28) gaat het om een persoon of instantie die als geen ander excelleert in een of andere praktijk (zakenleven, sport, etc.):

- (27) Twintig jaar lang was Microsoft een synoniem voor megasucces.
- (28) Brentjes is nog altijd synoniem voor mountainbiken in Nederland.

In (29) en (30) is een oorzaak-gevolgrelatie aan de orde:

- (29) Binnen zes jaar tijd is de onderwijsvernieuwing synoniem geworden voor anonieme leerfabrieken waar het bovendien onveilig is.
- (30) Vroeger was oud zijn synoniem voor arm zijn.

Daaraan verwant is de instrument-doelrelatie in (14), hier herhaald:

- (14) Google allang geen synoniem meer voor zoeken alleen.

Hierboven zijn een aantal gevallen met plaatsaanduidingen als onderwerp gegeven: (15), over België en kindermisbruik, (17), over Brussel en bureaucratie, (19), over Grigny en uitzichtloosheid. Daarin gaat het steeds om een of andere voor de genoemde locatie kenmerkende situatie of praktijk. Hier wordt dus expliciet een soort relatie geprediceerd die impliciet ten grondslag ligt aan het metonymisch gebruik van plaatsnamen, zoals 'Den Haag' voor de daar zetelende regering. De overige reeds genoemde relaties – beoefenaar-activiteit, oorzaak-gevolg, instrument-doel – zijn eveneens als equivalent met bepaalde metonymische conceptuele verbanden te beschouwen. En ook een klassiek metonymisch verband als deel-geheel hebben we in het materiaal aangetroffen, bijvoorbeeld in (31), over een speler van een voetbalteam:

- (31) Mathijsen staat in zekere zin synoniem voor het AZ van dit seizoen: gretig, taakbewust en vol overgave spelend.

Wat de constructie echter vooral uitdrukt, is niet zozeer dat er een of ander relevant metonymisch verband bestaat, maar dat dit zo krachtig is dat het ene fenomeen als *teken* voor het andere geldt. Teken vatten we dan op in de zin van Keller (1995: 115 e.v.), als een waarneembare, relatief concrete aanleiding om tot iets onwaarneembaars te concluderen, gegeven kennis van een of ander verband (bv. causaal of associatief) dat die conclusie ondersteunt. De gemeenschappelijke noemer van *synoniem*-constructies is dan dat aan

het ene argument een teken-status wordt toegekend met betrekking tot het tweede. Een pregnant voorbeeld hiervan is (32), over 'Lonsdale':

- (32) Het Britse sportmerk is synoniem geworden voor extreem rechts, voor racistische pubers in de provincie, voor fout.

Hier wordt niet eens meer een reële relatie tussen het merk en racisme verondersteld, maar de zin drukt wel uit dat het één een teken is geworden voor het ander. *Synoniem* zou hier dan ook, zonder veel betekenisverschil, vervangen kunnen worden door *symbool*. En ook daar waar wel een reëel verband te leggen is, zoals bij de meeste andere voorbeelden in deze paragraaf, bestaat de eigenlijke functie van de *synoniem*-constructie erin, expliciet een tekenrelatie te leggen tussen de twee argumenten: *Microsoft* 'staat voor' megasucces, *onderwijsvernieuwing* 'staat voor' anonieme leerfabrieken, *Mathijssen* 'staat voor' het leuke AZ van dit seizoen, *Lonsdale* 'staat voor' extreem-rechts, enzovoorts.

Deze analyse maakt het ook mogelijk een verband te leggen met 'letterlijk' (symmetrisch) *synoniem*. De (asymmetrische) teken-relatie is niet een logische implicatie daarvan (je kunt moeilijk zeggen dat *fiets* symbool is voor *rijwiel* of omgekeerd), maar wel een conversationele 'implicatuur': als iemand zegt dat *fiets* synoniem is met *rijwiel*, dan is het (voor de hoorder) gerechtvaardigd om *fiets* te gebruiken als teken voor RIJWIEL, d.w.z. het door *rijwiel* aangeduide concept. Dat is namelijk de boodschap die het predicatief gebruik van *synoniem* afgeeft, en nadrukkelijk niet het omgekeerde (hetgeen kan samenhangen met het asymmetrische karakter van predicatieve constructies (Blom & Daalder 1977)).⁸ Dit asymmetrische pragmatische aspect van letterlijk *synoniem* vormt nu al geruime tijd de primaire, conventionele semantiek van de hier beschreven familie van *synoniem*-constructies, geheel in overeenstemming met de theorie van betekenisverandering als conventionalisering van 'invited inferences' (Traugott & Dasher 2002), met dien verstande dat de vorm waarmee de nieuwe betekenis geassocieerd is geraakt, niet een enkel woord is, maar een complete constructie.

⁸ De verdeling van de informatie in oud en nieuw speelt wellicht ook een rol. In ons materiaal komen geen gevallen van vooropgeplaatst *synoniem* voor, dus zinnen van het type *Een synoniem voor megasucces is Microsoft* (wij vinden dit ook geen fraai Nederlands). In dit licht wekt het in ieder geval geen verbazing dat we een vergelijkbare uitbreiding van betekenis ook vinden bij andere symmetrische predicaten met een vergelijkbare betekenis (zie (24) en (25) hierboven).

Bibliografie

- Blom, Alied & Saskia Daalder (1977), *Syntaktische theorie en taalbeschrijving*. Muiderberg, Coutinho.
- Haeseryn, Walter [e.a.] (red.) (1997), *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen [etc.], Martinus Nijhoff [etc.].
- Hoeksema, Jack (1988), 'The semantics of non-Boolean "and"', in: *Journal of Semantics* 6, 19-40.
- Horst, Joop van der & Kees van der Horst (1999), *Geschiedenis van het Nederlands van de twintigste eeuw*. Den Haag, SDU.
- Keller, Rudi (1995), *Zeichentheorie. Zu einer Theorie semiotischen Wissens*. Tübingen [etc.], Francke Verlag.
- Lyons, John (1977), *Semantics*. Volume I. Cambridge [etc.], Cambridge University Press.
- Traugott, Elizabeth Closs & Richard Dasher (2002), *Regularity in semantic change*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Verhagen, Arie (2005), 'Constructiegrammatica en "usage based" taalkunde', in: *Nederlandse Taalkunde* 10-3/4, 197-222.
- Vries, Matthias, de, Lammert te Winkel [e.a.] (red.) (1864-1998), *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's-Gravenhage [etc.], Martinus Nijhoff [etc.].